

6. Дяченко В. О., Стахова Л. Л. *Розвиток зв'язного мовлення дітей дошкільного віку з дислалією* : наук. журнал / голов. ред. А. А. Сбруєва. Суми : Сумський державний педагогічний університет імені А. С. Макаренка. 2018. С. 1–4.
7. Ушакова О. С. Развитие речи дошкольников с ОНР. Качественное образование, 2014. 175 с.
8. Таран О. П. Формування зв'язного мовлення у дітей старшого дошкільного віку із загальним недорозвитком мовлення засобами казки. *Наукові здобутки студентів Інституту людини*. 2017. № 1 (7). С.1–13.
9. Парфьонова Г. І. Методика формування усного зв'язного мовлення у дітей з моторною алалією. *Педагогічні технології. Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова*. 2015. № 1 (120). С.1–8.
10. Рібцун Ю. В. Роль мовлення у житті людини. Вища школа, 2015. 150 с.

УДК 376-056.264-053

І. О. Марченко

магістрантка спеціальності

Спеціальна освіта

(Логопедія. Спеціальна освіта)

Сумський державний педагогічний університет імені А. С. Макаренка

ЗМІСТ ЛОГОПЕДИЧНОЇ РОБОТИ ПРИ КОРЕКЦІЇ ФОНЕТИКО-ФОНЕМАТИЧНОГО НЕДОРОЗВИНЕННЯ МОВЛЕННЯ ДІТЕЙ ЗІ СТЕРТОЮ ФОРМОЮ ДИЗАРТРИЇ

У статті розглядається зміст логопедичної роботи по корекції фонетико-фонематичного недорозвитку мовлення дітей зі стертою формою дизартрії.

Ця робота є комплексною і передбачає формування звукового аналізу і синтезу, розвиток лексико-граматичної сторони мовлення і зв'язного висловлювання.

В статті розглядається зміст роботи по корекції фонетико-фонематичного недорозвитку мовлення дітей зі стертою формою дизартрії. Ця робота комплексна і передбачає формування звукового аналізу і синтезу, розвиток лексико-граматичної сторони мовлення і зв'язного висловлювання.

The article discusses the content of speech therapy work on the correction of phonetic and phonemic speech underdevelopment in children with an erased form of dysarthria. This work is complex and involves the formation of sound analysis and synthesis, the development of the lexical and grammatical side of speech and coherent utterance.

Ключові слова: *стерта форма дизартрії, корекційна робота, фонетико-фонематичний недорозвиток.*

Ключевые слова: *стертая форма дизартрии, коррекционная работа, фонетико-фонематическое недоразвитие.*

Keywords: *erased form of dysarthria, corrective work, phonetic and phonemic underdevelopment.*

Постановка проблеми. В останні роки вчені та практики відзначають тривожну тенденцію до збільшення кількості дітей з вадами розвитку. Вони можуть бути викликані різними екологічними, біологічними, соціально-психологічними та іншими факторами. Особливо гостро стоять питання раннього розпізнавання, кваліфікованої діагностики та підбору адекватних методів корекційної діяльності при роботі з

дітьми раннього та дошкільного віку. Відомо, що чим раніше розпочато корекційну роботу, тим менше ускладнень і труднощів у подальшому розвитку дитини.

Порушення мовлення, викликані ураженням нервової системи, важко піддаються корекції і потребують спільних зусиль педагогів і лікарів. Медицина не в змозі вилікувати ці порушення, і лише педагогічні методи корекції мовлення теж неефективні. Знання, накопичені методами дослідження суміжних наук, зокрема, неврології та нейропсихології, допоможуть правильно діагностувати наявне порушення, провести аналіз виявленої симптоматики, визначити структуру, патогенез мовленнєвого порушення.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Якнайповніше вивчені питання симптоматики, механізмів і структури виражених дизартричних порушень у дітей з церебральними паралічами, розроблені методологічні підходи і окремі сучасні напрями їх подолання (О. Архіпова, О. Правдіна-Вінарська, О. Мастюкова, М. Іпполітова). У той же час недостатньо вивчені прояви стертої форми дизартрії. Немає єдиного термінологічного підходу до позначення цього питання. Залишаються недостатньо з'ясованими питання формування звуковимови у дітей із зазначеним розладом. Максимально повно досліджено питання симптомів, механізмів та структури виражених дизартричних розладів у дітей з ДЦП, розроблено методичні підходи та деякі сучасні напрями їх подолання

(О. Архіпова, О. Правдіна-Вінарська, О. Мастюкова, М. Іпполітова та ін.), але в той же час прояви стертої форми дизартрії вивчені недостатньо, а єдиного термінологічного підходу до позначення цього питання немає.

Мета статті – висвітлити зміст логопедичної роботи по корекції фонетико-фонематичного недорозвинення мовлення дітей зі стертою формою дизартрії

Виклад основного матеріалу дослідження. Стерта форма дизартрії – одне з найпоширеніших мовленнєвих розладів, яке найчастіше зустрічається в дитячій популяції. Провідними в структурі дефекту мовлення є стійкі мовленнєві розлади, схожі за своїми проявами з іншими артикуляційними порушеннями, дуже суперечливі для диференційної діагностики та корекції (І. Кареліна, О. Корецька, Л. Лопатіна, Р. Мартинова, Л. Мелехова, Б. Мінашина та ін.).

Причиною мовленнєвих розладів, як основного симптому стертої форми дизартрії, є порушення моторики артикуляційного апарату, таким чином, в основі розладів лежить органічний розлад центральної нервової системи.

Стійке порушення вимови при стертій формі дизартрії впливає на формування інших сторін мовлення. У дітей зі стертою формою дизартрії спостерігається недорозвинення фонематичного сприйняття, що проявляється в порушенні слухової диференціації звуків і порушенні фонематичного розбору.

Знання структури мовленнєвого

дефекту та механізму його розвитку дозволяє правильно визначити напрямок корекційної роботи, а також вплинути на причину порушення, це покращить мовленнєву діяльність в цілому, а не окремі її компоненти.

У процесі формування правильного мовлення враховуються загальнодидактичні та логопедичні принципи навчання [6, с. 13].

Логопедична робота заснована на наступних принципах:

- етіопатогенетичний принцип;
- принцип систематизації та врахування структури мовленнєвих порушень;
- принцип комплексності диференційованого підходу;
- принцип поступового розвитку;
- принцип онтогенетичний;
- принцип урахування індивідуальних особливостей;
- принцип формування мовленнєвих навичок в умовах живого мовленнєвого спілкування.

Тісний взаємозв'язок розвитку мовлення, сенсорних функцій, моторики та інтелекту зумовлює необхідність корекції мовленнєвих порушень при дизартрії у дітей у поєднанні зі стимулюванням розвитку всіх її сторін, сенсорних і психічних функцій, формуючи тим самим мовлення як цілісну психічну діяльність.

Система логопедичної роботи при дизартрії складна: корекція мовлення поєднується з формуванням звукового аналізу і синтезу, розвитком лексико-граматичної сторони мовлення і зв'язного висловлювання.

Специфікою роботи є поєднання диференційованого артикуляційного масажу та гімнастики, логопедичних ритмів, а в інших випадках із загальною лікувальною фізкультурою, фізіотерапією та медикаментозним лікуванням.

Мовні та рухові центри в корі головного мозку дуже тісні та частково переплетені, що дозволяє фахівцям виявити механізми корекції рухового та мовленнєвого розвитку у дітей із тяжкими порушеннями мовлення.

Основними напрямками рухової активності в корекційній роботі з дітьми з дизартріями можуть бути:

1. Взаємозв'язок подразнення рецепторів шкіри, суглобів і м'язів передпліччя, суглобів і кистей кистей з активацією збудження в мовних центрах кори головного мозку.
2. Вплив дрібної моторики кистей і пальців на активізацію мовленнєвого розвитку дитини з вираженими порушеннями мовлення.
3. Звучання та вимовляння рухів.
4. Сюжет в логопедичної корекції.
5. Позитивний емоційний настрій.
6. Розвиток координації загальної та дрібної моторики.
7. Нормалізація м'язового тону тіла, кінцівок, артикуляційного апарату, м'язів обличчя.
8. Релаксаційні прийоми.
9. Масаж і самомасаж при корекції мовленнєвих порушень.
10. Музикотерапія в подоланні мовленнєвих порушень.
11. Корекція мовного дихання.

Під логопедичною складовою ко-

рекції слід розуміти підбір традиційних та інноваційних прийомів, що покращують мовленнєвий розвиток дитини, завдяки локальним логопедичним вправам у відносно статичному положенні сидючи.

Про вплив загальної та дрібної моторики на мовленнєвий розвиток давно відомо логопедії. Руховий і мовленнєвий розвиток у тісному поєднанні дають дійсно важливі результати в подоланні мовленнєвих порушень у дітей з дизартрією.

У дітей з дизартрією поряд з порушенням мовлення виявляється складність рухових порушень. З розвитком дрібних диференціальних рухів пальців починається вимова перших слів. Удосконалення дрібної моторики пальців рук здійснюється паралельно з розвитком мовленнєвої функції.

Ефективність логопедичних занять залежить від їх раннього початку та регулярності [2].

Робота над звуковимовою ґрунтується на таких факторах:

1. Залежність від форми дизартрії, рівня мовленнєвого розвитку та віку дитини.
2. Розвиток мовленнєвого спілкування та формування звуковимови повинні бути спрямовані на розвиток спілкування та соціальної адаптації дитини.
3. Розвиток мотивації, прагнення подолати наявні порушення, розвиток самосвідомості, самоствердження, саморегуляції та контролю, самооцінки та впевненості в собі.
4. Розвиток диференційованого слу-

хового сприйняття та звукового аналізу.

5. Посилення сприйняття артикуляційних систем і рухів шляхом розвитку зорових і кінестетичних відчуттів.
6. Поетапність. Звуки з правильною артикуляцією є основою для корекції мовлення. Іноді звуки вибирають за принципом більш простої рухової координації, але завжди з урахуванням структури артикуляційного дефекту в цілому. Перш за все, попрацюйте над звуками раннього онтогенезу.
7. При тяжких порушеннях мовлення, коли воно є зовсім незрозумілим для оточуючих, робота починається з ізольованих звуків і складів. Якщо мовлення дитини чітке і в деяких словах вона може правильно вимовляти дефектні звуки, то з цих «ключових» слів починається робота. У всіх випадках необхідно автоматизувати звуки в усіх контекстах і в різних мовленнєвих ситуаціях.
8. У дітей з ураженням центральної нервової системи важливе значення має попередження тяжких мовленнєвих порушень шляхом систематичної логопедичної роботи в договірний період [3].

На основі аналізу методичної літератури з досліджуваної проблеми, а також результатів констатувального експерименту нами систематизовано та розроблено зміст корекції фонетико-фонематичного недорозитку мовлення дітей дошкільного віку зі стертою формою дизартрії.

З цієї метою ми звернулися до праць відомих дослідників з корекції дизартрії, зокрема: О. Архіпової, О. Правдіної-Вінарської, О. Мاستюкової, О. Іпполітової [1; 2; 3].

Ми обрали як педагогічні, так і логопедичні завдання.

До педагогічних завдань входять:

- 1) створення мотивації до подолання мовленнєвих розладів;
- 2) формування свідомого ставлення до занять;
- 3) оволодіння правилами поведінки на уроці;
- 4) розвиток довільної уваги, пам'яті;
- 5) розвиток розумових операцій.

Спеціальні логопедичні завдання включали:

- 1) розвиток загальної моторики;
- 2) розвиток дрібної моторики;
- 3) розвиток м'язів обличчя;
- 4) розвиток артикуляційної моторики;
- 5) формування фонематичного слуху;
- 6) корекція дихання і голосу.

Основна мета цього етапу була спрямована на розвиток рухливості органів артикуляції за допомогою артикуляційної гімнастики, відпрацювання артикуляційних систем, навчання дітей розрізняти і розпізнаванню фонем, розвиток слухового контролю за звуковимовою.

На основному етапі закріплювалася корекція звуковимови, розвиток фонематичного сприйняття, правильне голосоутворення та дихання.

Під час постановки звуку у дітей формуються початкові навички правильної вимови. Цей розділ роботи також має свою послідовність

етапів.

Існує кілька способів створення звуків:

- шляхом наслідування;
- з артикуляційної гімнастики;
- від опорної фонемі;
- механічно.

Дотримується загальноприйнята послідовність звукоутворення з урахуванням їх появи в онтогенезі мовлення. Методика Г. Каше стверджує, що при порушенні мовлення у дитини кількох груп звуків роботу слід проводити одночасно над звуками різних фонетичних груп, дотримуючись послідовності всередині кожної групи.

Метою етапу автоматизації є розвиток вміння використовувати задані звуки в самостійному мовленні. Це досягається виконанням вправ у певній послідовності: спочатку звуки вимовляються ізольовано, потім по складах, словах; потім утворюються речення зі словами з потрібним звуком, нарешті, діти запам'ятовують вірші, переказують тексти, складають розповіді, насичені потрібним звуком.

З дітьми детально аналізується стан органів артикуляції під час вимови звуків і відчуттів, звуку дається акустична характеристика. Таким чином формується артикуляційно-акустичний образ звуку, посилюється зв'язок між мовно-руховими і мовленнєво-слуховими аналізаторами.

Звук включається в фонематичний аналіз.

Етап диференціації сприяє закріпленню навичок розрізнення звуків, близьких до їх артикуляційних та

акустичних ознак. Диференціація необхідна в усіх випадках фонологічних дефектів вимови. Звуки розрізняються парами, послідовно ізольовано, у складах, словах, у реченнях і тексті. Звуки порівнюються один з одним, аналізуються їх артикуляційні та акустичні характеристики.

Дитина дошкільного віку зі стертою формою дизартрії повинна навчитися свідомо володіти операціями звукового аналізу, не покладаючись на те, що самостійно ними володіє. Включення в корекційну роботу вправ на аналіз і синтез звукового складу мовлення сприяє прискоренню процесу фонемоутворення.

Зупинимося детальніше на розкритті змісту роботи з формування фонематичного слуху і сприймання, розвитку дрібної та артикуляційної моторики у дітей дошкільного віку зі стертою формою дизартрії.

Почнемо з розвитку дрібної моторики. Вчені, які вивчають діяльність головного мозку, психіки дитини, відзначають стимулюючу цінність розвитку функції рук. Співробітники Інституту фізіології дітей і підлітків Академії педагогічних наук встановили, що рівень розвитку мовлення дітей знаходиться в прямій залежності від ступеня сформованості дрібних рухів пальців (М. Кольцов). Тренування рухів пальців і рук сприяє поліпшенню рухів артикуляційної системи (губ, язика, нижньої щелепи, м'якого піднебіння). Для формування повноцінних рухів корисна артикуляційна гімнастика.

Дитину тренують утрудненими рухами, причому тим, які необхідні для вироблення кожного конкретного звуку. Вправи виконуються з максимальним підключенням зорового, слухового, тактильного аналізаторів. Вправи виконуються перед дзеркалом, для посилення пропріоцептивних відчуттів вправи слід виконувати із закритими очима.

З дитиною щодня по кілька хвилин необхідно виконувати гімнастику артикуляції. Темп і кількість вправ поступово збільшується, комплекс повинен включати не більше 2-3 вправ.

Робота над кожною вправою виконується в такій послідовності:

- 1) розповідь про майбутню вправу та обов'язкове використання ігрових прийомів («Казка кумедного язичка»);
- 2) демонстрація вправ;
- 3) виконання вправи дітьми перед дзеркалом;
- 4) перевірка правильності виконання;
- 5) виконувати вправу без дзеркала, по можливості із закритими очима.

Вправи артикуляційної гімнастики поділяються на два види: *статичні та динамічні*. Кожна вправа має умовну назву. Діти цікавляться назвою, тому вправу запам'ятати легше.

Вірші для відпрацювання вправ у цікавій формі.

1. Розвиток фонематичного слуху на мовленнєвому матеріалі.
2. Розрізнення слів, близьких за своїм звуковим складом.
3. Диференціація складів.

4. Диференціація фонем.
5. Корекція звуковимови.
6. Диференціація фонем.
7. Формування навичок звукового аналізу.
8. Формування фонематичного аналізу в мовленні.

Розвиток фонематичного аналізу і синтезу. Фонематичний аналіз і синтез можуть бути елементарними і складними.

Елементарний аналіз – виділення звуку на фоні слова. Складніше відокремити від слова перший і останній звук і визначити його положення (початок, середина, кінець).

Складною формою аналізу є визначення послідовності звуків у слові, їх кількості, місця по відношенню до інших звуків (після якого звуку, перед яким звуком).

Логопедична робота проводиться послідовно:

- виділення звуку на фоні слова;
- звукове виділення на початку і в кінці слова;
- визначення послідовності, кількості місць звуків по відношенню до інших звуків.

У процесі розвитку елементарних форм фонематичного аналізу необхідно враховувати, що здатність розрізняти і розрізняти звук залежить від його природи, положення в слові, а також від особливостей вимови звукового ряду.

Наголошені голосні легше розпізнати, ніж ненаголошені. Наголошені голосні легше відрізнити від початку слова.

Щілинні та дзвінкі звуки сприймаються легше, ніж прориви. Про-

різні звуки легше відрізнити від початку слова, а проривні - від кінця слова.

1. Завданняна виділення звуку на фоні слова
2. Виділення першого й останнього звуку у слові
3. Виділення першого приголосного з слова
4. Розробка складних форм фонематичного розбору (визначення числа, послідовності та місця звуку в слові)

Висновки та перспективи подальших досліджень. Використання запропонованого змісту логопедичної роботи має сприяти корекції фонетико-фонематичного недорозвитку дитини дошкільного віку із стертою формою дизартрії. Дослідження не вичерпує усієї проблеми корекції фонетико-фонематичного недорозвинення мовлення у дітей дошкільного віку із стертою формою дизартрії. Дана проблема вимагає розширення напрямків логопедичної роботи з формування фонетико-фонематичного розвитку мовлення в системі комплексного впливу щодо подолання стертої форми дизартрії.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Архипова Е. Ф. Коррекционно-логопедическая работа по преодолению стёртой дизартрии у детей. М. : АСТ: Астрель; Владимир : ВКТ, 2008. 254 с.
2. Винарская Е. Н., Пулатов А. М. Дизартрия и ее диагностическое значение в клинике очаговых поражений мозга. Ташкент : Мектеп, 1989. 435 с.
3. Диль-Костіна Н. Особливості логопедичної роботи з усунення

- дизартричних порушень. *Дефектологія*. 2007. № 2. С. 27-31.
4. Мастюкова Е. М., Ипполитова М. В. Нарушения речи у детей с церебральным параличом. М., 1985. 236 с.
  5. Рібцун Ю. В. Корекційна робота з розвитку мовлення дітей п'ятого року життя із фонетико-фонематичним недорозвитком мовлення : програмно-методичний комплекс. Тернопіль : Мандрівець, 2014. 272 с.
  6. Хрестоматія з логопедії. Історичні аспекти. Дислалія. Дизартрія. Ринолалія : К. : КНТ, 2008. 380 с.
  7. Шеремет М. К. Корекція просодичної сторони мовлення у дітей старшого дошкільного віку з дизартрією: Суми : Вид-во СумДПУ імені А. С. Макаренка, 2013. 192 с.

УДК 376-056.264-053.4:81'233'342.2

Л. В. Мороз

*кандидат педагогічних наук, доцент
Сумський державний педагогічний
університет імені А. С. Макаренка*

Ю. С. Белікова

*магістрант спеціальності
Спеціальна освіта
(Логопедія. Спеціальна психологія)
Сумський державний педагогічний
університет імені А. С. Макаренка*

ОСОБЛИВОСТІ МЕТОДИКИ АВТОМАТИЗАЦІЇ ЗВУКІВ У ДІТЕЙ СТАРШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ ІЗ ЗАГАЛЬНИМ НЕДОРОЗВИТКОМ МОВЛЕННЯ ЗАСОБАМИ ГРИ

У статті представлена авторська методика автоматизації звуків у дітей із загальним недорозвитком мовлення старшого дошкільного віку. Особливістю запропонованої методики є

корекція звуковимови у поєднанні з ігровою діяльністю.

В статті представлена авторська методика автоматизації звуків у дітей з общим недоразвитием речи старшего дошкольного возраста. Особенностью предложенной методики является коррекция звукопроизношения в сочетании с игровой деятельностью.

The article presents the author's method of sound automation in children with general speech underdevelopment of older preschool age. A feature of the proposed technique is the correction of sound pronunciation in combination with gaming activities.

Ключові слова: *корекція звуковимови, гра, ігрові вправи, слова, автоматизація, ігрова діяльність.*

Ключевые слова: *коррекция звукопроизношения, игра, игровые упражнения, слова, автоматизация, игровая деятельность.*

Key words: *sound pronunciation correction, game, game exercises, words, automation, game activity.*

Постановка проблеми. Автоматизація звуків – це один із найдовших і найважчих етапів корекційно-логопедичного процесу. Автоматизація звуку – це закріплення правильних рухів артикуляційного апарату для правильної вимови будь-якого звуку. У процесі автоматизації звук послідовно проходить кілька етапів: автоматизація звуку в складах (прямих, зворотніх, зі збігом приголосних); автоматизація звуку в словах (на початку слова, середині, вкінці); автоматизація звуку в реченні; автоматизація звуку в чистомовках та віршах; автоматизація звуку в коротких, а потім довгих оповіданнях; автома-